

ПРАБЛЕМА ІНДЫВІДУАЛЬНАГА СТЫЛЮ ПІСЬМЕННІКА Ў ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

У артыкуле прапануецца аналіз розных азначэнняў індывідуальнага аўтарскага стылю, засяроджваецца ўвага на сродках яго фарміравання. Тлумачыцца сувязь ідэястылю з архітэктонікай і кампазіцыяй мастацкага твора. Закрытаюцца гістарычна-навуковы, навуказнаўчы, псіхалагічны, функцыянальна-стылістычны аспекты індывідуальнага стылю пісьменніка.

Паводле “Слоўніка лінгвістычных тэрмінаў” П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкага, Л.А. Антанюк, стыль характарызуецца як: “1) функцыянальная разнавіднасць літаратурнай мовы, якая адрозніваецца адборам моўных сродкаў і ўжываннем у адпаведнасці са зместам, задачамі і сітуацыяй маўлення; 2) характэрная для таго ці іншага літаратурнага жанра, пісьменніка ці яго твора сукупнасць прыёмаў выкарыстання моўных сродкаў; 3) адбор сродкаў мовы, заснаваны на экспрэсіўна-стылістычнай іх афарбоўцы; 4) пабудова маўлення ў адпаведнасці з нормамі граматыкі і словаўжывання” [6, с. 141]. Другое значэнне гэтага тэрміна арыентуецца на спецыфіку індывідуальнага аўтарскага стылю. Стыль пісьменніка непарыўна звязаны з яго светапоглядам, духоўнай і творчай індывідуальнасцю і выяўляецца ў тым, пра што і як ён піша.

Стыль непасрэдна звязаны з архітэктонікай і кампазіцыяй. Формы маўленняга выражэння, моўныя асаблівасці (лексічныя і фанетычныя сродкі выражэння, сінтаксічныя канструкцыі) у залежнасці ад стылю ўпарадкаўваюцца; набываюць (дзякуючы іх размяшчэнню) адзіна магчымае значэнне; выконваюць у тэксце эстэтычную функцыю. Стыль мастацкага тэксту выражаецца ў спецыфічнай заканамернасці аб’яднаных моўных рэсурсаў, выкарыстаных пісьменнікам у адпаведнасці з яго ўласнай задумай. Індывідуальны стыль кожнага аўтара скіроўвае на “сваю” архітэктоніку і кампазіцыю, характарызуецца спецыфічным іх узасмаздзеяннем. Літаратура апошніх двух стагоддзяў дазваляе назіраць схільнасць да ўскладненай, насычанай будовы твора і патрабуе пільнай увагі чытача. У раскрыцці ўзаемаадносін архітэктонікі і

кампазіцыі, у выяўленні ўплыву моўных і маўленчых сродкаў выразнасці, як сцвярджае В.М. Саўчанка, “на фарміраванне аўтарскага ідыястылю значную ролю адыгрывае не толькі спецыфіка спалучэння сказаў у складанае сінтаксічнае цэлае, не толькі адметнасць падзелу на абзацы, але і графічнае афармленне літаратурна-мастацкага твора (выкарыстанне розных шрыфтаў; увядзенне дадатковых прагалаў або беспрагальнае напісанне; варыятыўнасць знакаў прыпынку або, наадварот, поўная іх адеутнасць; нетрадыцыйнае ўжыванне вялікай літары; арыгінальнае прасторавае структураванне твора, заснаванае на візуальным успрыянці і інш.)” [3, с. 119].

Стыль мастацкай літаратуры па сваёй сутнасці адрозніваецца ад стыляў мовы і маўлення, з’яўляючыся больш вузкай, але дастаткова цікавай галіной вывучэння. І ў лінгвістыцы, і ў літаратуразнаўстве праблема індывідуальнага стылю з’яўляецца актуальнай. Мы разумеем індывідуальны стиль як сістэму змястоўных і фармальных лінгвістычных характарыстык, уласцівых творам пэўнага аўтара, якая робіць унікальным увасоблены ў гэтых творах аўтарскі спосаб моўнага выражэння. На практыцы дадзены тэрмін выкарыстоўваецца таксама прымяняльна да тэкстаў, якія не адносяцца да мастацкага стылю, у апошні час стаў выкарыстоўвацца часткова блізкі, але зусім не тое тэрмін “дыскурс”. Некалькі іншае азначэнне індывідуальнага стылю прапануецца ў “Стылістычным слоўніку-даведніку” М.М. Кожынай: “Ідыястыль (індывідуальны стиль, ідыялект) – “сукупнасць моўных і стылістычна-тэкставых асаблівасцей, уласцівых мове пісьменніка, вучонага, публіцыста” [3, с. 95]. Аналіз лінгвістычнай літаратуры пацвярджае і наяўнасць іншых азначэнняў індывідуальнага стылю: “структурна адзіная і ўнутрана звязаная сістэма сродкаў і формаў слоўнага выражэння” [1, с. 105]; “вынік адбору на ўзроўні слоўнага выражэння, г.зн. на заключным этапе творчасці” [2, с. 189]; “цэласная сістэма, якая ўзнікае ў выніку прымянення своеасаблівых прынцыпаў адбору, камбінавання і матываванага выкарыстання элементаў мовы” [4, с. 20-21].

Як відаць з прыведзеных азначэнняў, нягледзячы на адрозненні ў падыходах, нягледзячы на тое, што да гэтага часу няма адзінай пазіцыі як у вызначэнні істотных рысаў катэгорыі ідыястылю, так і ва ўжыванні самога тэрміна, даследчыкі ў цэлым даволі падобна вызначаюць сутнасць самой праблемы. Такім чынам, паняцце ідыястылю звязваецца перш за ўсё з пэўным выбарам, адборам моўных сродкаў (слоў) і спосабам іх камбінавання, узаемадзеяння. З іншага боку, лінгвісты звязваюць фарміраванне ідыястылю не толькі з адборам слоў, але і з частотнасцю іх ужывання, прычым істотна важна тое, што аб’ектам даследавання не павінна быць агульнаўжывальная лексіка, а таксама лексіка, звязаная з сюжэтам, са зместам твора.

Праблема індывідуальнага стылю зафіксавана ў літаратуры ў розных аспектах: гістарычна-навуковым, навуказнаўчым, псіхалагічным, функцыянальна-стылістычным. Адрозненні ў падыходах абумоўлены тым, якія ўласцівасці тэксту (канцэптуальна-змястоўныя, ідэйна-змястоўныя, камунікацыйна мэтазгодныя) разглядаюцца як асноўныя, у якой ступені яны адыходзяць ад нормаў функцыянальнага стылю, жанру. Адступленне ад прынятай нормы ў плане больш свабоднага стылю, большай аўтарскай індывідуалізацыі ў значнай ступені ўласціва вядомым мастакам слова і сведчыць аб творчым пачатку асобы.

Індывідуальны стыль маўлення фарміруецца ў залежнасці ад інтэлекту асобы. Але інтэлектуальныя ўласцівасці чалавека выразна праяўляюцца не на ўсіх узроўнях выкарыстання мовы (у прыватнасці, не знаходзяць выражэння на структура-моўным узроўні, які адлюстроўвае ступень авалодання паўсядзённай мовай), а толькі на самых складаных узроўнях – лінгвакагнітыўным і матывацыйным. Сувязь са складанымі ўзроўнямі можа стаць падставай для размежавання блізкіх, але не тоесных паняццяў “ідыястыль” і “ідыялект”. Калі ідыялект уяўляецца як сукупнасць уласна структура-моўных асаблівасцей (стабільных характарыстык), якія маюць месца ў маўленні асобнага носебіта мовы, то ідыястыль – гэта сукупнасць менавіта маўленчатакэставых характарыстык асобы (індывідуальнасці пісьменніка, вучонага, канкрэтнага чалавека), якія фарміруюцца пад уплывам усёй экстралінгвістычнай асновы – як функцыянальна-стылёвай, жанрава-стылёвай, так і індывідуальна-стылёвай. Актуальнасць паняццяў ідыястылю і ідыялекту звязана з павышанай увагай да пытанняў індывідуальнай моўнай творчасці. Інтэрэс да моўнай асобы суправаджаў моўную творчасць на працягу большай часткі гісторыі, але найбольш актыўныя даследаванні і апісанні індывідуальных стыляў адносяцца да эпохі рамантызму і звязаны з іменем В. Гумальта, пазней – В. Бялінскага, В. У. Вінаградава. Паралельнае развіццё ідэй цэласнага апісання творчай моўнай асобы можна знайсці ў працах Ю. М. Тынянова, М.М. Бахціна, В. М. Жырмунскага і інш.

Ідыястыль мае рознаўзроўневы (па ступені абагульнення) інтэграваны характар ужо таму, што з’яўляецца пасрэднікам паміж тэкстам і яго стваральнікам. Менавіта набліжэнне да чалавека абумоўлівае асаблівыя складанасці ў працэсе вывучэння ідыястылю: вельмі цяжка абстрагавацца ад канкрэтнага тэксту і абагульніць яго асаблівасці. Лінгвісты сцвярджаюць, што індывідуальны стыль мыслення і маўлення можна вывучаць у межах толькі аднаго функцыянальнага стылю, у прыватнасці, мастацкага. Сапраўды, толькі ў шырокім кантэксце мастацкага творчага працэсу можна растлумачыць уласна лінгвістычныя факты, атрыманыя ў выніку аналізу цэлага тэксту. Паняцце ідыястылю традыцыйна выкарыстоўваецца ў навуцы аб стылях мастацкай літаратуры для апісання стылю таго ці іншага пісьменніка, а таксама стылю асобнага мастацкага твора пры аналізе пытанняў інтэрпрэтацыі канкрэтных тэкстаў. Аднак вызначэнне індывідуальных асаблівасцей стылю пісьменніка практычна немагчыма без больш ці менш шырокіх супастаўленняў: 1) з літаратурнай мовай яго часу як нормай, на фоне якой выяўляюцца спецыфічныя рысы, якія ў той ці іншай ступені адхіляюцца ад гэтай нормы; 2) з індывідуальнымі стылямі іншых пісьменнікаў-сучаснікаў або папярэднікаў. Ні адно сур’ёзнае даследаванне не абыходзіцца без такіх супастаўленняў.

Спецыфіку аўтарскага ідыястылю можна разглядаць на ўсіх лінгвістычных узроўнях: адметныя асаблівасці праяўляюцца пры выбары лексікі, пры ўключэнні ў мастацкае маўленне фразеалагічных элементаў, пры графічным афармленні літаратурна-мастацкага твора; пры спалучэнні сказаў у складанае сінтаксічнае цэлае, пры падзеле на абзацы, пры пунктуацыйным афармленні; арыгінальным прасторавым структураванні твора, заснаваным на візуальным успрыняцці і інш.

Як найбільш выразны стылеўтваральны сродак можна назваць абзац. Падзел на абзацы дапамагае ўвядзенню і больш выразнаму ўспрыманню іншых прыёмаў павышэння вобразнасці, эмацыянальнасці. Здольнасць абзаца змяняць экспрэсіўную афарбаванасць тэксту ўплывае на фарміраванне аўтарскага стылю. Індывідуальнасць падзелу на абзацы праяўляецца на ўзроўні адносін пісьменнікаў да структура-семантычнага, стылістычнага і тэкстаўтваральнага абзацавання. Структура-семантычная функцыя абзаца непасрэдна звязана з яго класічнай арганізацыяй (зачын, абзацная фраза, каментарная частка) і магчымасцю спалучальнасці названых частак. Структура-семантычная спецыфіка аўтарскага стылю праяўляецца пры выкарыстанні ў мастацкіх тэкстах сегментаваных і парцэляваных абзацаў. Існуе шмат суб'ектыўных прычын абзацавання, але ўсе яны падпарадкаваны жаданню выдзеліць, падкрэсліць важную мастацкую дэталю, павысіць экспрэсіўнасць тэксту. Суадносіны паміж абзацамі і складанымі сінтаксічнымі цэлымі своеасаблівыя для творчасці кожнага аўтара, бо ствараюць спецыфіку, адметнасць ідыястылю, уплываюць на сэнсавы рытм твора: невялікія памерам абзацы, меншыя за складаныя сінтаксічныя цэлыя, характэрныя для эмацыянальна-экспрэсіўнага, часта парцэляванага маўлення, калі кожная абзацаваная думка лічыцца важкай, істотнай або ўказвае на павышаную напружанасць, трывожнасць выкладу, адносна хуткую змену падзей (напрыклад, у творах У. Караткевіча). Спалучэнне ў адным абзацы некалькіх складаных сінтаксічных цэлых, наадварот, характарызуецца меншай эмацыянальнасцю, паступовасцю выкладу, пашырэннем і разгалінаваннем думкі (у В. Быкава). Супадзенне абзаца і складанага сінтаксічнага цэлага суправаджаецца спакойным, роўным выкладам. Натуральна, што ў адным літаратурна-мастацкім тэксце сэнсавы рытм можа мяняцца ў сувязі са зменай апісваемай сітуацыі, а таксама ў сувязі з іншымі фактарамі. Аднак схільнасць аўтара да аднастайных суадносін паміж абзацамі і складаным сінтаксічным цэлым з'яўляецца неад'емнай спецыфічнай уласцівасцю пісьменніцкага ідыястылю.

Такім чынам, індывідуальны аўтарскі стыль можна вызначаць як сукупнасць маўленчатаэкставых характарыстык асобы (у прыватнасці, пісьменніка), якія фарміруюцца пад уплывам усёй экстралінгвістычнай асновы – як функцыянальна-стылістычнай, так і індывідуальна-стылістычнай. Актualityнасць паняцця ідыястылю звязана з павышанай увагай да індывідуальнай моўнай творчасці. Індывідуальны стыль можна вывучаць толькі ў межах аднаго функцыянальнага стылю, прычым характарыстыка спецыфічных асаблівасцей стылю пісьменніка немагчымая без супастаўлення яго з індывідуальнымі стылямі іншых пісьменнікаў-сучаснікаў або папярэднікаў. Адметныя асаблівасці аўтарскага ідыястылю праяўляюцца пры выбары лексікі, пры ўключэнні ў мастацкае маўленне фразеалагічных элементаў, пры графічным афармленні літаратурна-мастацкага твора; пры спалучэнні сказаў у складанае сінтаксічнае цэлае, пры падзеле на абзацы, пры пунктуацыйным афармленні; арыгінальным прасторавым структураванні твора, заснаваным на візуальным успрыманні і інш. Найбольш выразным сродкам фарміравання аўтарскай індывідуальнасці з'яўляецца падзел літаратурна-мастацкага тэксту на абзацы. Сярод іншых сродкаў фарміравання аўтарскай індывідуальнасці, звязаных

са структурнай арганізацыяй твора, вярта назваць прынцып спалучальнасці складаных сінтаксічных цэлых і выкарыстання сродкаў міжфразавай і міжабзацнай сувязі.

Спіс літаратуры

1. Виноградов, В. В. О теории художественной речи / В.В. Виноградов. – Москва : Высшая школа, 1971. – 240 с.
2. Долинин, К. А. Интерпретация текста / К.А. Долинин. – Москва : Просвещение, 1985. – 288 с.
3. Кожина, М. Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
4. Пищальникова, В.А. Проблема идиостиля: психолингвистический аспект / В.А. Пищальникова. – Барнаул, 1992. – 73 с.
5. Абабурка, М. В. Сучасны літаратурна-мастацкі расповед : манаграфія / М. В. Абабурка, В. М. Саўчанка. – Магілёў : УА “МДУ імя А.А. Куляшова”, 2011. – 260 с.
6. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Вышэйшая школа, 1990. – 222 с.